

**LISTINNÝ MATERIÁL KE VZTAHU JANA ŽELEZNÉHO
A MĚSTA LITOMYŠLE¹**

PETR SEDLÁČEK

The article deals with Jan Železný, who in the end of the 14th century, but especially in the first quarter of the next century, significantly contributed to Czech and European history. A considerable part of his life was connected with the town of Litomyšl, where he served as a bishop in the years 1388–1418 and participated in the development of the Litomyšl bishopric, but also the city itself. The intention of the article is to contribute to the theme of the connection between the person of Jan and the town of Litomyšl on the basis of the preserved Latin documentary material. Primarily we will introduce the charters from the archive fund “Archiv města Litomyšl” (Archive of the town Litomyšl), inventory numbers 28, 31, 33 and 34. This fund is deposited in the Státní okresní archiv Svitavy. The first three charters was issued by bishop Jan IV. Železný. The charter with the inventory number 34 includes two charters by bishop Jan, too. There are five charters stylized in Latin language from the years 1402–1413 in the archive. The article presents these charters from the perspective of the auxiliary historical sciences, especially analyzes them in term of diplomatics, sphragistics and palaeography. Particular attention is also paid to the contents of these archival documents and to the person of bishop Jan. The article also reflects the documents already published in the edition of Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV, which could contribute to the theme of Jan Železný and Litomyšl.

Key words: Charters; Town of Litomyšl; 15th century; bishop Jan; Jan IV. Železný.

1. Úvod

Jan Železný² je nepochybně zajímavou osobou, která se na konci 14. století, ale zejména pak v první čtvrtině století následujícího výrazně zapsala do české, ale také evropské historie.

¹ Text vznikl v rámci projektu Grantové agentury ČR „RBMV X. Listiny a listy východočeských archivů z doby Václava IV.“, reg. č. 17-16153S.

² K osobě Jana Železného blíže KRZENCK, T.: *Prelát táhne do války. Jan Železný. Osobnosti moravských dějin 1.* Brno 2006, s. 129–153. Dále NEJEDLÝ, Z.: *Dějiny města Litomyšle a okolí. Díl 1., Dějiny kláštera a biskupství Litomyšlského (do r. 1421).* Litomyšl 1903, s. 185–225. Dále též SOUKUP, D.: *The Alleged Conversion of the Olomouc Rabbi Moses in 1425: contribution to the Host Desecration Legends in Mediaeval Literature.* Judaica Bohemiae, roč. 48, č. 1. Praha 2013, s. 5–38. O Janu Železném a Zikmundovi Lucemburském blíže ELBEL, P.: *Neznámý list krále Zikmunda litomyšlskému biskupu Janovi Železnému ze 4. září 1417. Edice, rozbor a komparace se Zikmundovým listem Čechům téhož data.* Querite primum regnum Dei: sborník příspěvků k počtě Jany Nechutové. Brno 2006, s. 515–534. TÝŽ: *Olomoucký biskup Jan Železný a Zikmund Lucemburský: příspěvek k poznání Zikmundovy spojenecké sítě v českých zemích a jeho dvorských struktur.* Studia mediaevalia Bohemica roč. 6, č. 1. Praha 2014, s. 17–68. HLEDÍKOVÁ, Z.: *Litomyšlský biskup Jan IV. a jeho vizitace.* Studie o rukopisech 21. Praha 1982, s. 115–139.

Nezanedbatelná část jeho života je spjata s městem Litomyšl,³ kde zastával v letech 1388–1418⁴ funkci biskupa a podílel se na rozvoji litomyšlského biskupství, ale i města samotného.

Cílem článku je na základě dochovaného latinského listinného materiálu přispět k tématu vztahu osoby Jana a města Litomyšle. Primárně si představíme listiny litomyšlského biskupa Jana z let 1402–1413, jejichž byl vydavatelem a které byly vyhotoveny v latinském jazyce. Jedná se o soubor pěti listin uložených ve Státním okresním archivu Svitavy, fondu Archiv města Litomyšl, inventární čísla 28, 31, 33, které jsou Janovými originály, a 34, jimž generální vikář a oficiál litomyšlského biskupství Šimon z Prahy transsumuje instrumentem veřejného notáře listinu, v jejímž znění jsou inzerovány další dvě listiny biskupa Jana. Článek reflektuje také listiny již vydané v edici *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378, dec. – 1419, aug. 16)*, které mohou přispět k tématu Jana Železného a Litomyšle. Ze všech dosud vydaných dílů uvedené edice se jedná konkrétně o čtyři listiny, č. 3049,⁵ 6570 (první díl),⁶ 365 (čtvrtý díl),⁷ 133 (šestý díl).⁸

Součástí textu bude popis zkoumaných listin, jejichž vydavatelem je Jan Železný, z hlediska pomocných věd historických, zejména diplomatiky, paleografie a sfragistiky. Zvláštní pozornost upřeme na obsah jednotlivých listin (zahrnujíc písemnosti vydané ve výše uvedené edici), ale také na osobnost jejich vydavatele, tedy biskupa Jana. Sledován bude též použitý styl biskupské kanceláře a jeho případné proměny v průběhu let, do nichž vznik výše uvedených písemností spadá. Opomenut není ani velmi stručný exkurz do dějin Litomyšle. Zpracována byla pouze doba od osídlení regionu po zánik biskupství. Historii biskupství je rovněž věnována krátká kapitola.

V textu budou citovány některé z pasáží výše uvedených listin a to v uvozovkách a kurzívě. Nejisté čtení pramene je označeno otazníkem v kulaté závorce a vykřičníkem v kulaté závorce je poukázáno na gramatickou či jinou chybu.

2. Stručné shrnutí dějin Litomyšle od osídlení regionu po zánik biskupství

Prvotní přítomnost člověka na území Litomyšle se klade na základě archeologických výzkumů do starší doby kamenné.⁹ K trvalému osídlení Litomyšlska však došlo až v době slovanských knížat a vedly tudy obchodní stezky do Čech z východní a jihovýchodní Evropy i Přední Asie. Litomyšl byla původně ochranným hradištěm slavníkovského knížectví na významné obchodní stezce. Stopy po hradišti jsou ještě dnes patrné na návrší v zámeckém parku. Od roku 996 bylo spravováno Přemyslovci.¹⁰ Za knížete Břetislava II. byl vybudován hrad, jehož správa příslušela knížecímu kastelánovi, a založen byl i nový kostel Panny Marie, jenž patrně patřil opatovic-

³ K dějinám Litomyšle více např. SKŘIVÁNEK, M.: *Litomyšl 1259–2009: město kultury a vzdělávání*. Litomyšl 2009, 616 s. Dále NEJEDLÝ, Z.: *Litomyšl*. Litomyšl 1934, 152 s. TÝŽ: *Litomyšl: tisíc let českého města*. Praha 1954, 380 s. TÝŽ: *Dějiny města Litomyšle a okolí. Díl 1., Dějiny kláštera a biskupství Litomyšlského (do r. 1421)*. Litomyšl 1903, 372 s. REICHERTOVÁ, K.: *Litomyšl*. Praha 1977, 233 s. HOFFMANN, F.: *Litomyšl v husitském revolučním hnutí*. Sborník příspěvků k dějinám Litomyšle a okolí. Pardubice, 1959, s. 33–105.

⁴ Tohle vymezení episkopátu uvádí např. PAKOSTA, O.: *Pečeti litomyšlských biskupů*. Litomyšl 2003, s. 35. Jeho vysvěcení na kněze k roku 1389 uvádí BUBEN, M.: *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*. Praha 2000, s. 141.

⁵ JENŠOVSKÁ, V. (ed.): *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec.–1419 aug. 16)*. (Dále RBMV) *Tomus I, Fontes archivi capituli metropol. eccl. Pragensis, fasciculus 3*. Praha 1974, s. 740.

⁶ TÁŽ (ed.): *RBMV I/6*, Praha 1982, s. 1656.

⁷ KOPIČKOVÁ, B. (ed.): *RBMV IV, Fontes archivi publici Olomucensis et Opaviensis*. Praha 1989, s. 156–159.

⁸ TÁŽ (ed.): *RBMV VI, Fontes archivi publici Litomericensis*. Litoměřice 2013, s. 57–58.

⁹ REICHERTOVÁ, K.: *Litomyšl*, s. 7.

¹⁰ Tamtéž, s. 8–9.

kým benediktinům. Za Vladislava II. (1140–1173) zde olomoucký biskup Jindřich Zdík založil klášter premonstrátů, který stál na místě, jež dostalo jméno Hora olivetská. Součástí kláštera byl i kostel sv. Klimenta.¹¹ Přemysl Otakar II. vydal 27. července 1259 klášteru dvě privilegia, jímž dal Litomyšli městské právo. Současně s povýšením pražského biskupství na arcibiskupství bylo téhož roku, 1344, v Litomyšli ustanoveno biskupství, které dosáhlo největšího lesku za episkopátu Jana ze Středy. Během jeho působení v diecézi byl na Janův popud vystavěn v roce 1356 augustiniánský klášter, oratoř, kostel, krypta, zvonice i jiná stavení. Klášter byl osazen mnichy od Sv. Tomáše v Brně a zanikl v době husitských bouří.¹² K vnitřnímu rozvoji města, ale též k uznávanému postavení biskupství přispěl za svého episkopátu Jan Železný. Během působení Janova nástupce, Aleše z Březí,¹³ biskupství fakticky zaniklo při tažení husitských vojsk.¹⁴

3. Jan IV. Železný

O narození, studiích i počátcích duchovní dráhy Jana toho dodnes víme málo. Přesné datum narození, ale i místo není zcela známo, avšak patrně jím byla Praha. Mnozí badatelé se domnívají, že byl levobočkem některého z Lucemburků, jiní připisují otcovství pražskému staroměstskému patricijovi Hánovi ml. Benešovskému. Do doby, než se stal litomyšlským biskupem, byl patrně vyšehradským kanovníkem.¹⁵

Na biskupa byl vysvěcen 28. dubna 1389 a v témže roce přenesl kartouzu v Tržku u Litomyšle do Dolan na Moravě. V roce 1393 vysvětil nově postavený kostel v Morašicích a o další tři roky později, po rezignaci pražského arcibiskupa Jana z Jenštejna, se poprvé neúspěšně ucházel o stolec sv. Vojtěcha. Dalších dvou voleb se zúčastnil v letech 1403 a 1411, avšak opět bez úspěchu. Během zajetí krále Václava (1402–1403) však byl Zikmundem Lucemburským jmenován jedním ze zemských správců. Ještě předtím, 5. září 1401, konal jedinou známou diecézní synodu litomyšlského biskupství.¹⁶

Někdy se v literatuře objevuje jako litomyšlský biskup v letech 1392–1420 tzv. Jan V. Bucek, avšak jedná se o totožnou osobu s Janem IV. Železným. Rozdvojení jeho postavy vzniklo omylem od Conrada Eubela (*Hierarchia catholica medii aevi I.*, 318).¹⁷ Oldřich Pakosta vymezuje období Janova episkopátu roky 1388–1418,¹⁸ stejně jako Milan Buben.¹⁹

Jan byl odpůrcem Mistra Jana Husa a husitství vůbec. Účastnil se také kostnického koncilu, kde bojoval za zákaz přijímání pod obojí. Ještě před koncilem byl jedním ze žalobců Jana Husa, což mu nevyneslo v Čechách mezi utrakvisty popularitu. Koncil jej zplnomocnil do funkce mimořádného apoštolského legáta, ovšem skrze svoji neoblíbenost v Čechách a plnění jeho statků kališníky nemohl tuto pozici řádně vykonávat. Snažil se tedy alespoň z Litomyšle učinit oporu pro boj proti husitům. V září 1416 ho zvolila část olomoucké kapituly v čele s děkanem olomouckým biskupem. Zbytek kapituly však tuto volbu neakceptoval a postuloval na popud krále

¹¹ Tamtéž, s. 11–12.

¹² Tamtéž, s. 20–26.

¹³ K osobě Aleše z Březí blíže BUBEN, M.: *Encyklopedie*, s. 45–46. NEJEDLÝ, Z.: *Dějiny*, s. 249–252. PAKOSTA, O.: *Pečeti*, s. 41. Podrobněji k bibliografii o Aleši z Březí MAUR, E.: *Příspěvek k biografii biskupa Aleše z Březí*. Tábor: sborník Státního okresního archivu v Táboře. Tábor 1998, s. 11–35.

¹⁴ HLEDÍKOVÁ, Z.: *Litomyšl: Duchovní tvář českého města*. Sborník historických prací. Litomyšl 1994, s. 46.

¹⁵ BUBEN, M.: *Encyklopedie*, s. 141.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ Tamtéž, s. 142.

¹⁸ PAKOSTA, O.: *Pečeti*, s. 35.

¹⁹ BUBEN, M.: *Encyklopedie*, s. 141.

Václava IV. Aleše z Březí. Duchovenstvo stálo na straně Jana Železného, ale světská moc podporovala Aleše z Březí. Arcibiskup Konrád z Vechty žádal potvrzení Aleše u kostnického koncilu, který však jeho požadavek odmítl a až do rozhodnutí nového papeže svěřil v prosinci 1416 diecézi jako administrátoru Janovi, jenž setrval i ve funkci litomyšlského biskupa. Nový papež Martin V. poté vyřešil spor směnou. V únoru 1418 potvrdil Jana Železného v Olomouci a Aleše z Březí ustanovil biskupem v Litomyšli. Roku 1421 pak pražská metropolitní kapitula zvolila Jana Železného administrátorem pražské arcidiecéze.²⁰

Přízviska Železný se Janovi dostalo díky jeho vojenským tažením. V roce 1422 svedl boj u Litomyšle, rok poté u Černé Hory a také vypudil kališníky z Kroměříže, která se předtím vzdala jejich obléhání. Dalším jeho vojenským úspěchem bylo také ubránění hradu Mírov před náporom husitů. Zásluhou Jana tak husitství nezapustilo na Moravě takové kořeny jako v Čechách.²¹

Papež Martin V. v roce 1426 ustanovil Jana kardinálem a o rok později mu bylo svěřeno privilegium udělovat v Čechách i na Moravě všechna církevní obročí, která jinak příslušela Svatému stolci. Na sklonku svého episkopátu se Jan zaměřil na obnovu víry ve své diecézi, avšak již roku 1428 musel i se svým dvorem uprchnout před kališníky do Uher za králem Zikmundem, který mu nabídl uvolněné vácovské biskupství, a Jan požádal papeže o dispens. Ta stačila ještě dojít, ovšem kardinál Jan Železný zemřel 9. října 1430 v Ostřihomi, kde se svoji konsistoři pobýval. Pohřben byl ve Vácově v nynějším františkánském kostele.²²

4. Litomyšlské biskupství

Povýšení pražského biskupství na arcibiskupství dne 30. dubna 1344 představovalo značný úspěch obratné politiky krále Jana Lucemburského i jeho syna a nástupce Karla. K vybudování státní suverenity země Koruny české a podmínkou stabilního velmocenského postavení ve střední Evropě, bylo i církevní osamostatnění. O ustavení zvláštní pražské provincie se pokoušelo několik českých panovníků, avšak k úspěšnému výsledku došlo až vydáním buly papeže Klimenta VI. z 30. dubna 1344 „*Ex superne providencia majestatis*“, tj. Z prozíravosti nebeského majestátu.²³ Vedle ústředního obsahu listiny, povýšení pražského biskupství na arcibiskupství, přinesla zmíněná bula do poměrů v českém státě církevně-geografickou a církevně-politickou změnu, jejíž součástí byl právě vznik nového (pro tuto chvíli jediného) litomyšlského biskupství, které bylo podřízeno Praze, jež se vymanila ze závislosti na Mohuči.²⁴

V dispozici papežské listiny se kromě povýšení Litomyšle na sídlo biskupství a premonstrátského kostela na katedrálu slibuje do budoucna ohraničení nové diecéze, jejíž základ vzejde z částí olomoucké a pražské diecéze.²⁵ K jednáním o hranicích došlo až ke konci roku 1349 z popudu Karla IV. Území diecéze vytvořily čtyři děkanáty od pražské diecéze – chrudimský, vysokomýtský, poličský a lanškrounský. Od olomoucké diecéze převzala Litomyšl celý šumperský děkanát a část úsovského.²⁶ Po ustanovení hranic tvořilo litomyšlskou diecézi 151 farností, přičemž skrze absenci písemných dokladů není jasné, kdo jmenoval do dořešení otázek ohledně hranic nové faráře na uprázdněné fary, zda stále ještě pražský a olomoucký hierarcha nebo již

²⁰ Tamtéž, s. 142.

²¹ Tamtéž, s. 142–143.

²² Tamtéž, s. 143.

²³ HLEDÍKOVÁ, Z.: *Litomyšl: Duchovní tvář*, s. 29–30.

²⁴ Tamtéž, s. 30.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Tamtéž, s. 36.

nový biskup. Od počátku roku 1351 se však již předpokládá plně rozvinutá činnost litomyšlských biskupů při správě jejich diecéze. Ke svěcení kněžstva měl již druhý litomyšlský biskup Jan ze Středý zvláštního světitelického biskupa, jenž tu působil do roku 1362. V mladších obdobích již patrně tato funkce obsazována nebyla, protože vysvěcení nového kostela v Morašicích vykonal 22. února 1393 přímo sídelní biskup Jan Železný. Do období episkopátu Jana ze Středý (1353–1364) zřejmě také spadá vytvoření pomocných úřadů biskupa, funkce oficiála a generálního vikáře, kterou zastávala vždy jedna a táž osoba.²⁷ Za biskupa Jana Železného se také prokazatelně konala vizitace farních kostelů, pravděpodobně koncem roku 1406.²⁸ Jedním z dokladů je dochovaná příprava kázání, kterým byla každá vizitace zahájena. Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, jedinou synodu, kterou lze bezpečně doložit, konal taktéž Jan Železný 5. září 1401.²⁹

Ve středověku představovalo kazatelství pro většinu obyvatelstva zdroj informací, osvěty a vzdělání. V únoru 1391 jmenoval Jan Železný mistra Jana Štěknu, bakaláře teologie, jako zvláštního kazatele při litomyšlské katedrále a současně lektora její školy. Za úkol mu dal kázat v lidovém jazyce, kterým byla zřejmě čeština, neboť toho času se v Litomyšli veřejný život počesťoval a českého kazatele měl i zdejší augustiniánský klášter.³⁰

Všichni litomyšlské biskupové byli jmenováni přímo papežem a za své ustanovení byli povinni platit poplatky kurii, tzv. servicia, což v případě námi rozebíraného biskupství čítalo osm set zlatých.³¹ Prvním z litomyšlských hierarchů, kteří tu působili přes třicet let nejen titulárně, ovšem i fyzicky, byl Jan Železný. Jeho zásluhou zaujalo biskupství v devadesátých letech rovnoprávné postavení s ostatními a plně rozvinulo svůj pravidelný církevní život diecéze. Tento biskup přispěl též k vnitřnímu rozvoji města a zrušení práva selské odúmrti na statcích biskupství roku 1407 pro Českou Třebovou a 1412 všeobecně.³²

V předešlé kapitole již byla zmíněna situace mezi Janem Železným a Alešem z Březí, jenž se litomyšlským biskupem stal v roce 1418. Jeho episkopát končí po třech letech, v roce 1421, kdy odtud prchl při obléhání Litomyšle vojsky Jana Žižky. Po biskupově odchodu se město stalo husitským a biskupství fakticky zaniklo, byť až do roku 1474 byli postupně jmenováni zdejší biskupové nebo alespoň administrátoři. Titul litomyšlského biskupa nezanikl a po mnoha staletích byl znovu použit papežem Janem Pavlem II., jenž jmenoval roku 1982 zvláštního biskupa s působností pro Čechy žijící v zahraničí, Jaroslava Škarvadu. S titulem litomyšlského biskupa byl vysvěcen o rok později.³³

5. Popis listin

Z období vymezeného roky 1402 a 1413 se ve Státním okresním archivu Svitavy dochovalo z působení biskupa Jana v Litomyšli pět listin v latinském jazyce a jedna v německém. Uloženy jsou tu pod inventárními čísly 28, 31, 32, 33 a 34. Všechny jsou vyhotoveny na pergamenu.

Listiny s inventárními čísly 28, 31 a 33 jsou Janovými originály, zatímco číslem 34 generální vikář a oficiál litomyšlského biskupství Šimon transsumuje notářský instrument s listinou lanškrounského probošta a litomyšlského oficiála Jindřicha, v němž jsou inzerovány texty dvou

²⁷ Tamtéž, s. 40.

²⁸ O vizitaci blíže HLEDÍKOVÁ, Z.: *Litomyšlský biskup*, s. 115–139.

²⁹ HLEDÍKOVÁ, Z.: *Litomyšl: Duchovní tvář*, s. 41–42.

³⁰ Tamtéž, s. 42.

³¹ Tamtéž, s. 44.

³² Tamtéž, s. 46.

³³ Tamtéž, s. 47.

listin biskupa Jana. V následujících řádcích se budeme těmto archiváliím věnovat z hlediska diplomatiky, jejich vnějším i vnitřním znakům.

Nejmladší listinou, vyhotovenou roku 1413, je inv. č. 33, nejstarší jsou pak dva inzerty z let 1402 a 1405 v inv. č. 34, jenž byl zhotoven v roce 1417. Stav dochování listin se různí, avšak žádná z nich není výrazně poškozená. Ke každé listině byla na pergamenovém proužku přivěšena pečeť, jakožto ověřovací prostředek. Z celkových šesti pečetí se do dnešní doby zachovalo pět, přičemž jejich stav dochování je odlišný.

Inventární číslo 28 je se svými rozměry 30,7×29,1–4 cm (v poměru šířka × výška – plika) druhou největší zkoumanou listinou. Pergamen, na němž je vyhotovena, je na některých místech pomačkaný, což svědčí o skutečnosti, že tato archiválie ještě neprošla restaurováním. To je patrné i ze způsobu jejího uložení v archivu, kde je složena v papírové obálce opatřené stručným registrem, datem vzniku, údaji o jazyce i pečetích, razítkem Městského muzea v Litomyšli a samozřejmě také současným inventárním číslem. Při prvním seznámení s listinou si badatel všimne vybledlého atramentu v místech exponovaných skládáním psací látky. Kromě výrazné iniciály upoutá pozornost také dvě levé marginální malůvky, z nichž výše situovaná je blíže těžko specifikovatelná. Nižší připomíná rozmáchnou napsanou arabskou trojku. Přehlédnout nelze také obě pečeti přivěšené na pergamenových proužcích. První o velikosti 3,6 centimetrů, otištěná do červeného vosku v misce z přírodního vosku, patří vydavateli listiny, biskupu Janovi, a jedná se o jeho menší pečeť hagiografického typu.³⁴ Druhá o velikosti 5,7 centimetrů, otištěná do přírodního vosku v misce z téhož vosku, náleží kapitule. Janova se dochovala v dobrém stavu, pouze pečetní miska je na některých místech vlevo poškozená. Pečetní obraz na sobě v jednom místě nese výraznou kapku přírodního vosku. Kapitulní pečeť má poškozenou pečetní misku v levé, ale také ve spodní části, což má za následek těžko čitelný, či spíše nečitelný pečetní opis. Listina je psána poměrně úhlednou a dobře čitelnou bastardou. Jediné úskalí při čtení představují zmíněná místa na pergamenu, kde byl přehnut. Řádky jsou vedeny rovně, písmo je spíš lehké a svisle orientované, tj. bez sklonu.

Na zadní straně je pergamen opatřen středověkým přípisem „*Littera hospitalis*“, novověkým „*Hamfest(?) Yana biskupa i s kapitolou, latinskej, potvrzení na dáni Taulowczowa na špitál litomyšský 1407, die 8 Iuly.*“ a označením „*Numero 22*“. Na přilepeném papírovém štítku je humanistickou kurzívou z roku 1853 perem Josefa Valoucha³⁵ uvedeno „*Číslo 27. Listina latinská nadání ke špitálu od Toulouce v roku 1407. reg. 1853 Vallouch*“.

Listina výše uvedeného inventárního čísla 28 byla vydána v Litomyšli dne 8. července 1407. Litomyšský biskup Jan a litomyšská kapitula v ní potvrzují donaci³⁶ Vavřince Toulouce³⁷ z Třebošné pro špitál v Litomyšli ve vsi Trusnov³⁸ na základě Vavřincovy donační listiny sepsané veřejným notářem, kterou inzerují, a potvrzující listiny českého krále Václava IV. Text této listiny tedy odkazuje na další dvě listiny uložené ve Státním okresním archivu Svitavy, fondu Archiv města Litomyšl. Jedná se konkrétně o listiny: inv. č. 27, donace Vavřince Toulouce ze 7. června 1407 a inv. č. 26, listina vydaná králem Václavem IV. dne 1. května 1407.

Co se týče skladby z hlediska diplomatiky, je listina tvořena běžnými formulemi. Začíná intulací ve znění „*Nos Iohannes, Dei et apostolice sedis gracia episcopus Luthomisslensis*“. Násle-

³⁴ O pečetích biskupa Jana blíže PAKOSTA, O.: *Pečeti*, s. 35–40.

³⁵ Josef Valouch, městský úředník.

³⁶ O listinách potvrzujících donaci Vavřince Toulouce s jejich edicí viz SEDLÁČEK, P.: *Donace Vavřince Toulouce pro špitál v Litomyšli. Pramenná edice*. Sborník prací pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd 31, 2017, č. 2. v tisku.

³⁷ O Vavřinci Toulouci viz např. SKŘIVÁNEK, M.: *Litomyšl*, s. 67–69.

³⁸ Trusnov, obec v Pardubickém kraji.

duje promulgace „*notum facimus tenore presencium universis*“ a narace „*quod in nostra personaliter constitutus presencia discretus vir Laurencius dictus Tulowecz de Trzymosna alias de Luthomyssl, quoddam instrumentum donacionis publicum in pergameni scriptum sigilloque ipsius Laurencii Tulowecz proprio pendenti in pressula pergameni sigillatum, sanum et integrum, non viciatum non cancellatum nec in aliqua sui parte suspectum, sed omni prorsus vicio et suspicione carens exhibuit et ostendit nobisque presentavit*“, která je rozdělena zněním listiny veřejného notáře Matyáše Duchka ze 7. června 1407, inv. č. 27, donace Vavřince Touloufce. Poté narace pokračuje, v dispozici je uvedeno sloveso „*confirmamus*“ a navazuje na ní koroborace. Celá listina je pak zakončena koroborací, jež zní „*In cuius rei testimonium presentes litteras sigillo capituli nostri ad sigillum reverendi in Cristo patris domini episcopi Luthomislensis memorati appensione iussimus communiri*“, a datací složenou z „*Datum et actum*“, místa, inkarnačního roku a průběžného datování.

Inventární číslo 31 se se svými rozměry 31,8×22,5–3,1 cm (v poměru šířka x výška – plika) řadí mezi dvě nejmenší zkoumané listiny. Pergamen, na který bylo znění písemnosti napsáno, je na některých místech lehce ušpiněný a na plíce lze vidět ohýbající se její pravý roh. Podobně jako předchozí archiválie, ani tato dosud neprošla důkladným restaurováním. To je taktéž patrné ze způsobu jejího uložení. Listina je složena v papírové obálce opatřené stručným registrem, datem vzniku, údaji o jazyce i pečetích, razítkem Městského muzea v Litomyšli a také současným inventárním číslem. Již na první pohled si badatel u listiny všimne chybějící pečeti, výrazné iniciály a míst, kde byla psací látka přeložena. Jak bylo výše uvedeno, první pečeť, ověřovací prostředek biskupa Jana, je dnes deperditní a jeho přítomnost kromě koroborace ohlašuje fragment pergamenového proužku, na němž byla přivěšena. Druhá pečeť, o velikosti 5,7 cm, otištěná do přírodního vosku v misce z téhož vosku, náleží litomyšlské kapitule. Na některých místech je poškozená, zejména v pravé horní čtvrtině, kde chybějící část misky zasahuje až do opisu, ale také v levé dolní čtvrtině, kde je z části poškozen i pečetní obraz. Co se týče paleografického hlediska, docházíme k podobným zjištěním jako u předchozí písemnosti. Je psána poměrně úhlednou a dobře čitelnou bastardou, kde jediným problémem při čtení mohou být ta místa na pergamentu, kde byl přehnut. Řádky jsou vedeny rovně, písmo je spíš lehké a svisle orientované, po levém okraji řádně zarovnané, na pravém je markantní prodloužení řádku vůči ostatním o slovo „*Cunczdorff*“.

Na dorsu je pergamen opatřen středověkou poznámkou „*Littera devolucionis 1412*“ a novověkým „*Hamffesst latinskej od Yana biskupa na odúmrti ve vseh*“. Nechybí ani označení „*Numero 16*“ a Valouchův přilepený papírový popisek z roku 1853.

Zkoumaná listina, inv. č. 31, byla vydána v Litomyšli dne 4. února 1412 a jejím prostřednictvím litomyšlský biskup Jan se souhlasem své kapituly osvobozuje poddané z vesnic uvedených ve znění písemnosti, které patří litomyšlskému panství, od povinnosti odumrtě hmotných i nehmotných statků ve prospěch biskupství.

Listina je tvořena shodnou intitulací jako inv. č. 28, avšak na jejím počátku bylo vynecháno zájmeno „*Nos*“. Následuje promulgace „*notum facimus tenore presencium universis presentibus et futuris*“ a arenga „*quod dum humane fragilitatis rimamur incertum, dum collabentis vite ruinam prospicimus, dum certissime mortis appropinquantis molestias intuemur, profecto ad considerandas nostre vite semitas, ad discuciendum lese consciencie tenebras et ad obtinendum favorem propicium iusti iudicis Domini Dei nostri, argumentis non tam probabilibus quam eciam ad sensum demonstrantibus animamur eoquidem forcius, quo nichil latet tanti Iudicis noticiam, quo cuncta nuda sunt eius oculis, quo sue potencie nichil est, quod resistere valeat quovismodo. Ideoque volentes condicioni nostre mortalitatis auctore Deo consulere et misericordem (!) nobis nunc optare Dominum, ne in examine discussivo districti sui iudicii severum iudicem*“

sciamus. “. Po dispozici je listina ukončena koroborací „*In cuius rei testimonium et robur sigilla videlicet domini episcopi et nostrorum presentibus sunt appensa*.“ a datací, v níž se uvádí „*Datum Luthomissil in capello nostro generali*“. Poté následuje inkarnační rok a den podle svátku.

Inventární číslo 33 se zařadí spolu s inv. č. 31 se svými rozměry 33,5×14,5–3,7 cm (v poměru šířka × výška – plika) k nejmenším ze zkoumaných listin. Pergamen, na němž je zaneseno znění listiny, je na některých místech viditelně ušpiněný. Na rozdíl od předchozích archiválií je tato listina po zásahu restaurátorské dílny, o čemž svědčí již samotné uložení písemnosti do papírové krabice opatřené nalepeným štítkem nesoucím na sobě stručný regest, datací, název fondu, inventární číslo a další údaje o listině, jako je jazyk, psací látka, druh vyhotovení (ad hoc originál) a informace o pečetí. Archiválie je uvnitř zajištěna proti pohybu pomocí dvou průhledných pásků. Pro pečeť je vyhotovena z tvrdého papíru „ohrádka“, jež brání jejímu poškození při manipulaci s krabicí. Během prvního pohledu zaujme badatele u listiny pečeť, výrazná iniciála a místa, kde je text pokryt tmavými skvrnami. Proti předešlým listinám byla u inv. č. 33 užitá odlišná pečeť. Biskup Jan opatřil tento pergamen svoji velkou pečetí, kterou užíval až v poslední čtvrtině svého episkopátu.³⁹ Jde o kombinovaný typ pečetí, tzn. portrétní – adorační a hagiografický – mariánský, s dominujícím mariánským motivem. V horní polovině pečetního pole se vyskytuje postava Panny Marie pod honosnou architekturou, v dolní části pak postava biskupa v adoraci s heraldickou výzdobou po stranách; vpravo se nachází na španělském štítě erb diecéze, vlevo na polceném španělském štítě břevno, tj. rodový erb biskupův. Legenda je psána lámavou gotickou minuskulou a zní „+ s.iohannis.di.gracia.epi.luthomislensis“.⁴⁰ Z jednotlivých liter stojí za pozornost užití dlouhého „s“ ve slově „luthomislensis“. Jak již vyplývá z citace legendy, slova „dei“ a „episcopi“ jsou zkráceny kontrakcí. Opis je od pečetního pole oddělen jednoduchou linkou. Okrajová linka je dvojitá.⁴¹ Typář byl otištěn do červeného vosku v misce z přírodního vosku a na výšku dosahuje pečeť 6,6 cm, na šířku 4,5 cm. Způsob jejího upevnění je shodný se všemi ostatními, tj. přivěšení na pergamenovém proužku. Pečeť se dochovala v dobrém stavu, pouze v dolní části, „patě“, došlo k odlomení špičky. Listina je psána poměrně úhlednou a dobře čitelnou bastardou. Jediné úskalí při čtení představují zmíněné skvrny na pergamenu. Řádky jsou vedeny rovně, po obou stranách je text zarovnan, písmo lze považovat za lehké a svisle orientované.

Zadní strana pergamenu na sobě nese středověkou poznámku „*littera indulgenciarum hospitalis*“, k níž bylo v novověku dopsáno „*quod singulis diebus debeat cepi Salve regina celi 40 dierum qui intersunt*“. Další poznámky: „1413“, „*Die 4 Januari*“, „*Numero 10*“, „*Descriptum*“. Novověkým písmem je též připsáno „*Hamffesst latinskej Iana biskupa na odpustky a na Salve regina celi*“. I k této listině je na dorsu přilepen papírový štítek s Valouchovým označením.

K vyhotovení listiny inv. č. 33 došlo v Litomyšli dne 4. ledna 1413 a ve svém znění oznamuje, že Jan, biskup litomyšlský, uděluje čtyřicet dní odpustků těm, kteří navštíví kapli svatých apoštolů ve špitálu ve městě Litomyšl v průběhu zpívání antifony *Salve regina*, prováděné podle nadace Vavřince Toulouce, a vykonají předepsané modlitby.

Listina je strukturována dle běžných zvyklostí, tzn. ze standardních listinných formulí. Začíná intitulací, jejíž znění je oproti předešlým zkráceno. Vypuštěno bylo „*et apostolice sedis*“, tudíž má podobu „*Iohannes, Dei gracia episcopus Luthomislensis*“. Následuje inskripce se salutací „*universis Christi fidelibus presentibus inspecturis salutem in Domino sempiternam*“ a aren-

³⁹ PAKOSTA, O.: *Pečeti*, s. 35.

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ Tamtéž.

ga „*Suscepti pastoralis officii, coctidiana nos cura sollicitat, ut saluti animarum omnium Christi fidelium, precipue tamen nostro commissorum regimini, quantum cum Deo possumus, intendamus.*“. Další listinnou formulí je narace ve znění „*Sane considerantes, quia honestus vir Laurentius dictus Tulowecz, benefactor specialis hospitalis civitatis nostre Luthomislensis, propter intime devocionis affectum, quem ad piam Dei genitricem virginem Mariam ut pote post Deum potissimam in se sperancium adiutricem obtinet, in cappella hospitalis civitatis nostre prefate omnibus et singulis diebus peractis vesperis anthiphonam Salve regina sub nota et ad honorem beate Virginis disposuit perpetuis temporibus de cantandam.*“. Po dispozici je uvedena koroborace „*In cuius rei evidens testimonium sigillum nostrum presentibus est appensum*“ a text listiny končí tradičně datací, která se sestává z „*Datum Luthomissil*“, inkarnačního roku a průběžného datování.

Inventární číslo 34 je svým rozměrem 39×66–5,5 cm (v poměru šířka × výška – plika) největší ze zkoumaných listin. Pergamen, na který byl text písemnosti zanesen, je na některých místech lehce ušpiněný a pomačkaný, přičemž levý horní roh se svévolně ohýbá. Podobně jako inv. č. 28 a 31 neprošla tato archiválie důkladným restaurováním, což je opět patrné i ze samotného způsobu jejího uložení. Listina je složena v papírové obálce opatřené jako v předchozích případech stručným registrem, datem vzniku, údaji o jazyce i pečetích, razítkem Městského muzea v Litomyšli a také současným inventárním číslem. Na první pohled upoutá badatelovu pozornost nejen rozměr psací látky, ale také pečeť, výrazná iniciála a v levé dolní části též notářské znamení Havla Duchka z Prahy, jehož nezanedbatelnou část překrývá plika. Nelze si nevšimnout rovněž míst, kde je pergamen poškozený. Jedná se o místa, v nichž se psací látka ohýbá při skládání a je tedy výrazně exponovaná. Největší poškození tohoto druhu je patrné v dolní třetině pravého svislého přehybu. Na pergamenovém proužku je coby ověřovací prostředek přivěšena vydavatelova pečeť o rozměru 4,8 cm z přírodního vosku v misce z téhož vosku. Navzdory tomu, že se dochovala v celistvosti (pouze v horní části u pergamenového proužku je malá část misky odlomená), stav pečetního obrazu je značně nevýrazný, stejně jako opis. V pravé polovině je okraj pečetního pole na jednom místě zčernalý a na druhém je vosk natolik poškozený, že zcela zaniká část legendy odpovídající velikosti tohoto místa. Listina je psána úhlednou a poměrně dobře čitelnou, spíše lehkou bastardou. Komplikací při čtení mohou způsobovat zmíněná exponovaná místa, v nichž se psací látka ohýbá a atrament je důsledkem toho vybledlý, v některých pasážích již takřka zcela chybějící. Řádky jsou vedeny rovně, zarovnaní do bloku je po obou stranách dodržováno a sklon písma je svisle orientovaný. Pod plikou je ukryta část notářského znamení se jménem „Gallus“, tedy česky Havel. Podobně jako je tomu u jiných notářských instrumentů, tak i zde je pod hlavním textem listiny odsazena ověřovací formule výše uvedeného notáře Havla Duchka.

Dorsum na sobě nese novověký text o šesti řádcích stručně shrnujícím obsah listiny. Červeným inkoustem je tu uvedeno též označení „*Numero 17*“ a na papírovém štítku je přilepen Valouchův popisek.

Listina inv. č. 34 vznikla rovněž v Litomyšli dne 27. listopadu 1417. V jejím znění Šimon, generální vikář a oficiál litomyšlského biskupství, na žádost Václava Hrušky, faráře v Dřevčicích a oltářníka oltáře sv. Kříže v katedrálním kostele v Litomyšli, transsumuje instrumentem veřejného notáře Havla Duchka z Lysé listinu Jindřicha, probošta v Lanškrouně a litomyšlského oficiála, sepsanou veřejným notářem Šimonem (16. května blíže neuvedeného roku) pro Václava Hrušku. Tato listina transsumuje dvě listiny litomyšlského biskupa Jana (jednu z 18. dubna 1405 a druhou z 16. června 1402), kterými se podle testamentu Jana řečeného Mladeč z Branné potvrzuje zřízení a fundace oltáře sv. Kříže v litomyšlském katedrálním kostele se stálým příjmem a s Václavem Hruškou jako oltářníkem.

Nyní se zaměříme na dvě inzerované listiny biskupa Jana a představíme si je v pořadí, v němž byly transsumovány do listiny lanškrounského probošta a litomyšlského oficiála Jindřicha sepsané veřejným notářem Šimonem. Na základě jejího znění víme, že **první inzerovaná listina** Janova vydaná v Litomyšli dne 18. dubna 1405 byla opatřena 4 visíciemi pečetěmi, z nichž první patřila biskupu Janovi, druhá Petrovi z Chrustovic, třetí Přibíkovi z Týnce a poslední vikariátu litomyšlského biskupství. Pro Václava Hrušku z Březnice vydávají tuto písemnost litomyšlský biskup Jan spolu s bratry z Týnce, Petrem a Přibkem. Uvádí se v ní, že podle testamentu Jana řečeného Mladeč z Branné se má ze sta kop grošů v hotovosti zajistit roční příjem deseti kop grošů pro Václava Hrušku z Březnice, jakožto oltářníka oltáře sv. Kříže v katedrálním kostele v Litomyšli, kde je Jan řečený Mladeč pochovaný. Uvedený příjem o výši deseti kop mají pro oltářníka ze svých statků zajistit bratři z Týnce. Určuje se, který poddaný zaplatí kolik, a to vždy ve dvou splátkách ročně, na sv. Jiří a na sv. Havla. Dále se upřesňuje, že od uvedených poddaných mohou vybírat pouze berně a pokuty za znásilnění panny, vraždu a žhářství, které se vynaloží na výzdobu onoho oltáře. Pakliže by oltářník nedostal svých deset kop grošů, může si je vybrat i z jiných statků bratří z Týnce. Stanovena je také podmínka, že koupí-li bratři do šesti let za sto kop grošů oltářníkovi příjem z jiných statků, mohou si své poddané vzít zpět. Zároveň jsou určeni lidé, kteří hodnotu nového příjmu posoudí. V textu jsou též uloženy povinnosti oltářníka, zmiňme alespoň střídavé sloužení mši třikrát v jednom týdnu, konkrétně o nedělích, pondělcích a pátcích, a čtyřikrát v druhém týdnu, v neděle, pondělky, pátky a soboty. Sloužení mši může také přenést na jiného kněze podle smlouvy. Za každou neodslouženou mši pak musí zaplatit jeden groš na chudé. O nedělích a významných svátcích se musí účastnit procesí a nešpor. V listině není opomenut ani způsob volby oltářníka. První hlas náležel biskupovi z Litomyšle, další sirotkům Václava z Chlumu, Jindřichu a Janovi a poslední hlas měli Petr a Přibík z Týnce. V případě neshody měl přednost hlas biskupa. V závěru této listiny potvrzuje litomyšlský biskup Jan na žádost bratrů z Týnce zřízení a fundaci řečeného oltáře sv. Kříže a potvrzuje Václava Hrušku za jeho oltářníka od 16. června 1402.

Uvedenou inzerovanou listinu tvoří běžné formule. Uvozena je intitulací „*Iohannes, Dei et apostolice sedis gracia episcopus Luthomisslensis, Petrus et Przibko, fratres germani de Tynecz alias de Chrustowicz*“, na níž navazuje promulgace „*recognovimus palam, publice et notorie, sponte et benivole, vive vocis oraculo omnes et similiter in solis(?)*“. V závěru jsou ohlášeny v koroboraci pečetě „*In quorum omnium robur et testimonium sigilla ipsorum propria, videlicet reverendi patris domini Iohannis, episcopi Luthomisslensis, Petri et Przibconis, fratrum predictorum, necnon sigillum vicariatus officii curie episcopalis Luthomisslensis ad instanciam Wenceslaii Hruszcze, altariste memorati, de certa eorum sciencia presentibus sunt appensa*.“ a následuje datace s uvedením *datum*, místa „Luthomis!“, inkarnačního roku a průběžného datování.

Druhou inzerovanou listinu Janovu, vydanou taktéž v Litomyšli dne 16. června 1402, ověřovaly dvě visící pečetě; litomyšlského biskupa Jana a také výše zmíněného vikariátu. Jan prostřednictvím této listiny nechává zřídit podle testamentu Jana řečeného Mladeč z Branné oltář sv. Kříže v katedrálním kostele v Litomyšli. Zároveň mu přiznává příjem deseti kop grošů pro oltářníka Václava Hrušku, jehož k onomu oltáři prezentoval.

Listina začíná intitulací, která je shodná s inv. č. 28, tzn. „*Nos Iohannes, Dei et apostolice sedis gracia episcopus Luthomisslensis*“. Následuje promulgace „*tenore presencium et per nostra scripta infrascripta ad noticiam deducimus universorum et singulorum, presencium et futurorum*“, na níž navazuje dlouhá narace „*quomodo bone memorie Iohannes dictus Mladecz, armiger de Branna Pragensis diocesis, protunc familiaris noster et curie nostre domesticus continuus, existens in serviciis ecclesie nostre predictae et nostris, cupiens sibi et suis predeces-*

soribus ac parentibus de salubri remedio anime sue et suorum antecessorum providere, sanus mente, compos rationis dum adhuc in humanis ageret, testamentum suum nuncupantum sine scriptis fecit, condidit, ordinavitque dedit et deputavit pro confirmacioni dicti testamenti finali et ut sua voluntas et ultima dispositio suum sortiretur effectum, centum sexagenas grossorum denariorum Pragensium pro decem sexagenis grossorum census annui et perpetui pro altario per eum dotato et dotando, erecto vel erigendo et specialiter pro erectione altaris in ecclesia cathedrali nostra Luthomisslensis; et ut omnia et singula in eodem testamento facta, expressa et enarrata ad finem debitum deducantur, nominavit, elegit ad dictum altare erigendum idoneum ac discretum Wenceslaum dictum Hruska de Brzyeznycz, clericum similiter Pragensis diocesis, de dicto altario et de censibus predictis instituendo et investiendo fore, super premissis omnibus et singulis executoribus per eum datis et nominatis et deputatis, videlicet nobiles Petro et Przibcone, fratribus germanis de Tynecz alias de Chrustowicz, ac Henrico et Iohanne, fratribus germanis de Chlum.“ Po dispozici jsou koroboraci ohlášeny pečeti „*In quorum omnium et singulorum testimonium premissorum sigillum nostrum ac sigillum vicariatus curie nostre prescripte in fidem et robur iussimus appendi.*“ a uvedená je datace, která se skládá z „*Datum Luthomissl*“, inkarnačního roku a průběžného datování.

Další z listin, které vypovídají o vztahu Jana Železného a města Litomyšl, je RBMV I, 3, č. 3049, kterou biskup Jan ustanovuje jistého faráře za lektora a lidového kazatele kostela a kapituly v Litomyšli. Z poznámky se dozvídáme, že k listině byla přivěšená pečeť biskupa i kapituly, avšak obě jsou dnes deperditní.⁴² Místo vydání této písemnosti není v jejím znění uvedeno, podobně jako průběžné datování, avšak Věra Jenšovská ji zařazuje mezi 6. až 11. únor 1391.⁴³

Ve dvou vyhotoveních téhož notářského instrumentu z 19. srpna 1398⁴⁴ je podáno svědectví o dohodě mezi litomyšlským biskupem a kapitulou ohledně rozdělení statků a příjmů. Pod č. 6570 je regest listiny otištěn v RBMV.⁴⁵ Oba originály jsou stylizovány v latinském jazyce. Písmo lze u obou exemplářů označit za úhlednou a dobře čitelnou bastardou. Vyhotovení A má dodnes dochovaných všech 8 pečeti, které jsou přivěšeny na pergamenových prouzcích. Konkrétně jde o zachovalou pečeť litomyšlského biskupa Jana z červeného vosku v misce z přírodního vosku, silně poškozenou pečeť Jana, převora litomyšlské kapituly, z přírodního vosku, dále zachovalou pečeť kustoda Henzlina z přírodního vosku v misce z téhož vosku, mírně poškozenou pečeť kantora Libuše z přírodního vosku v misce z téhož vosku, zachovalou pečeť scholastika Petra z přírodního vosku v misce z téhož vosku, zachovalou pečeť kapituly litomyšlské z přírodního vosku v misce z téhož vosku, zachovalou pečeť lanškrounského opata z černého vosku v misce z přírodního vosku a taktéž zachovalou pečeť Jakuba Buška z černého vosku v misce z přírodního vosku. V případě vyhotovení B se do dnešní doby dochovalo 5 pečeti z původních osmi. Kromě silně poškozené pečeti litomyšlské kapituly se všechny dochovaly v dobrém stavu. Deperditní jsou pečeti převora litomyšlské kapituly Jana, kustoda Henzlina a opata lanškrounského.⁴⁶ Toto vyrovnání mezi litomyšlským biskupem a kapitulou potvrzuje pražský arcibiskup Wolfram zněním listiny vydané v Praze 19. února 1400.⁴⁷

⁴² JENŠOVSKÁ, V. (ed.): *RBMV I/3*, č. 3049, s. 740.

⁴³ Originál na pergamenu dochovaný ve dvou poškozených fragmentech ve vazbě kodexu, sign. 482 (XVIII 26 b ant.), Archiv pražské metropolitní kapituly. Regest v ERŠIL, J. – PRAŽÁK, J.: *Archiv pražské metropolitní kapituly. Katalog listin a listů z doby předhusitské (–1419)*. Praha 1956, č. 570, s. 159.

⁴⁴ Státní oblastní archiv Zámorsk – Státní okresní archiv Svitavy, Archiv města Litomyšl, inv. č. 20, 21.

⁴⁵ Znění listiny publikováno v edici PODLAHA, A. (ed.): *Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV. Liber VI (1397–1405)*. Praha 1927, č. 81, s. 148–156. Regest v JENŠOVSKÁ, V. (ed.): *RBMV I/6*, č. 6570, s. 1656.

⁴⁶ Viz připravovaný článek SEDLÁČEK, P.: *Listiny z přelomu 14. a 15. století z archivu města Litomyšl. Pramenná edice*.

⁴⁷ JENŠOVSKÁ, V. (ed.): *RBMV I/7*, č. 7224, s. 1826.

O dohodě mezi biskupem Janem a litomyšlskou kapitulou ohledně rozdělení majetků vypovídá listina vydaná v RBMV pod č. 365.⁴⁸ Vyjmenovány jsou v jejím znění statky biskupa a kapituly. K vydání této listiny došlo v Litomyšli 19. srpna 1398.⁴⁹

Poslední latinskou listinou, jež nám poodhaluje skutečnosti o vztahu Jana Železného a Litomyšle, je listina krále Václava IV., jež byla vydána na hradě Orlick 1. ledna 1401.⁵⁰ Jejím prostřednictvím český král jako odměnu litomyšlskému biskupovi Janovi uděluje městu Litomyšl právo výročního trhu na den sv. Viktorina s trváním jednoho týdne. Originál této písemnosti byl opatřen královou pečeti, jež byla přivěšena na pergamenovém proužku. Ověřovací prostředek je dnes deperditní a dochoval se pouze zmíněný proužek pergamenu.⁵¹ V RBMV je regest uveden pod č. 133.⁵²

Pro úplnost si okrajově zmíníme i onu jednu německou listinu, která je ve fondu Archivu města Litomyšl uložena pod **inventárním číslem 32**.⁵³ Vydána byla v Litomyšli 31. října 1412. Pergamen je v horní části značně poškozený, což komplikuje čtení textu. Pečeť vydavatele je deperditní. Jedná se o dlužní úpis biskupa Jana a města Litomyšl pro Hanuše Hamersteina a jeho bratra Petra.

6. Závěr

Z prostředí litomyšlské biskupské kanceláře, kde působil ve funkci biskupa v letech 1388–1418 Jan IV. Železný, se do dnešních dní dochovalo v depozitáři Státního okresního archivu Svitavy, fondu Archiv města Litomyšl, šest listin, jejichž vydavatelem byl Jan. Z tohoto počtu je celkem pět latinských, vzniklých v letech 1402–1413 (1417), a jedna je německá z roku 1412. Všechny byly vyhotoveny na pergamenu. Prvé tři jsou dochovanými originály, které byly biskupem Janem vydány pro různé příjemce. Původcem inventárního čísla 34 je generální vikář a litomyšlský oficiál Šimon, který na žádost faráře v Dřevčicích a oltářníka oltáře sv. Kříže v katedrálním kostele v Litomyšli, Václava Hrušky, transsumuje instrumentem veřejného notáře listinu probošta v Lanškrouně a litomyšlského oficiála Jindřicha, kterou pro uvedeného Václava Hrušku sepsal veřejný notář Šimon, přičemž tato Jindřichova listina transsumuje dvě listiny, jejichž vydavatelem je výše řečený biskup Jan, a které tedy byly zařazeny k bližšímu prostudování z hlediska pomocných věd historických, zejména diplomatiky, paleografie a sfragistiky. Pouze okrajově je pak zmíněna německá listina. V případě německé listiny se omezují pouze na stručný regest, údaje o datu a místě vydání a stav jejího dochování.

Z paleografického pohledu nedochází k žádnému překvapení, neboť všechny uvedené listiny jsou psány bastardou, která je dobře čitelná, úhledná, spíše lehká a svisle orientovaná. Atrament byl u všech užít černý. Řádky jsou vedeny rovně a až na inv. č. 31 bývají o přibližně stejné délce, tzn., že jsou zarovnané do bloku. Mírným odchýlením ze zarovnání se vyznačuje také listina s inv. č. 33, kde je první řádek delší a poslední kratší, než ostatní. Co se týče čtení zkoumaných

⁴⁸ KOPIČKOVÁ, B. (ed.): *RB MV IV*, č. 365, s. 156–159.

⁴⁹ Znění listiny publikováno v edici BRANDL, V. (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae XII*. Brno 1890, č. 483, s. 423–483.

⁵⁰ Listina je uložena v SOA Zámorsk – SOKA Svitavy, Archiv města Litomyšl, inv. č. 24.

⁵¹ Viz připravovaný článek SEDLÁČEK, P.: *Listiny z přelomu 14. a 15. století, o.c.*

⁵² Znění listiny publikováno v edici HAAS, A. (ed.): *Codex iuris municipalis regni Bohemiae. Díl 4-1, Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232–1452*. Praha 1954, č. 177, s. 257. Regest v KOPIČKOVÁ, B. (ed.): *RB MV VI*, č. 133, s. 57–58.

⁵³ SOA Zámorsk – SOKA Svitavy, Archiv města Litomyšl, inv. č. 32.

listin, bylo již naznačeno, že díky úhlednému a dobře čitelnému písmu není problém s transkribováním či transliterováním (v případě vlastních jmen a místních názvů) textu. Komplikace však vyvstávají v místech, kde je psací látka poškozená. Nejpříznačnějším poškozením jsou ohyby pergamentu, které vypovídají o tom, jak byla listina skládána (mnohé jsou i dnes stále složené v papírové obálce). Takto exponovaná místa se vyznačují často vyblednutím inkoustu a někdy je písmo již takřka neznatelné. Dalším úskalím pak mohou být skvrny nejrůznějšího charakteru na psací látce. Jedním z obecných znaků z hlediska úpravy textu jsou zdobené iniciály, nejčastěji u prvního slova z celého textu. Zvláštní pozornost si zaslouží listina z roku 1417 (inv. č. 34), na níž lze spatřit notářské znamení. V otázce srovnání písařského ductu, resp. počtu písařských rukou, jež zkoumané listiny vyhotovily, se jeví, že každý exemplář vzešel z pera jiného písaře a z důvodu malého souboru předložených písemností se nepodařilo identifikovat konkrétní osoby, které text vyhotovily.

Z hlediska diplomatického popisu, předně vnějších znaků, mají všechny zkoumané listiny mimo stejné psací látky, písma a barvy inkoustu také pečeti přivěšené na pergamenových proužcích. Pouze u listiny s inv. č. 28 se dochovaly obě dvě pečeti a to jak biskupa Jana z červeného vosku v misce z přírodního vosku, tak i litomyšlské kapituly z přírodního vosku v misce z téhož vosku. V případě inv. č. 31 je Janova pečeť deperditní a přežila pouze kapitulní. Inv. č. 33 má přivěšenou jen jednu, velkou pečeť biskupa Jana otištěnou do červeného vosku v misce z přírodního vosku. Vzhledem k tomu, že originály zbývajících dvou Janových listin nemáme a jejich znění známe pouze z inzerťů v listině transsumované do listiny z roku 1417, musíme se spokojit pouze s popisy pečeti, které jsou v textu Jindřichovy listiny popsány. Prvá inzerovaná listina z roku 1405 měla celkem čtyři pečeti, z toho jednu Janovu, druhá inzerovaná listina z roku 1402 měla dvě pečeti, z nichž jedna patřila taktéž Janovi. Listina s inv. č. 34 je opatřena pečeti svého vydavatele, tedy generálního vikáře a litomyšlského oficiála Šimona. V souvislosti se zmíněnými ověřovacími prostředky se nabízí otázka, proč je listina s inv. č. 33 pečetená pouze Janovou pečeti a na rozdíl od ostatních postrádá kapitulní pečeť. V případě, že by se jednalo o zlistinění soukromé záležitosti biskupa, byla by absence pečeti kapituly pochopitelná a nepřekvapivá. Vzhledem k tomu, že však chybí u odpustkové listiny, nabízí se otázka, zda je její vydání pod autoritou pouze biskupovy listiny běžným jevem či výjimkou. Vzhledem k malému souboru listin, kterým se tento článek zabývá, není možné přinést k výše uvedenému problému relevantní odpověď. Ze stejného důvodu se také nepodařilo objasnit, proč si Jan v případě listiny s inv. č. 33 neuvádí titul papežského legáta.

Formát zkoumaných listin je u inv. č. 31 a 33 *charta recta*, tedy s šířkou větší než výškou (inv. č. 31: 31,8 cm × 22,5 cm; inv. č. 33: 33,5 cm × 14,5 cm). V případě inv. č. 28 je poměr mezi šířkou a výškou rozdílný pouhým centimetrem a šesti milimetry (šířka činí 30,7 cm a výška 29,1 cm). U inv. č. 34 lze hovořit o formátu *charta transversa* (39 cm × 66 cm). Z výše uvedených rozměrů vyplývá, že největší listinou je poslední uvedená, zatímco celkově nejmenší jsou inv. č. 33 a 31, avšak zcela nejužší je inv. č. 28.

Z diplomatického hlediska zaměřeného na vnitřní znaky zkoumaných listin již víme, že mají shodný jazyk, kterým je latina. Co se týče jejich skladby, lze konstatovat, že složením listinných formulí jsou si nejvíce podobné inv. č. 28 a inzerovaná listina z roku 1402 v inv. č. 34, které se sestávají (kromě dispozice, která je samozřejmostí a z tohoto důvodu není ve výčtu formulek uváděna u žádné z níže rozebíraných listin) z intitulace, promulgate, narace, koroborace a datace. U inv. č. 31 chybí narace a místo ní se vyskytuje arenga. Podobnou skladbu jako inv. č. 28 a listina z roku 1402 má i další inzerovaný text v inv. č. 34, listina z roku 1405, v níž se však neobjeví ani narace, ani arenga. Je tedy tvořena pouze intitulací, promulgací, koroborací a datací. Arenga se objevuje nejen u inv. č. 31, ale také u inv. č. 33, které je ještě navíc obohaceno

o inskripci se salutací a narací. Pořadí jednotlivých částí je následující: titulace, inskripce se salutací, arenga, narace, koroborace, datace. Za pozornost stojí také komparace některých listinných formulek mezi jednotlivými exempláři. Intitulaci biskupa Jana můžeme vidět v podobě „*Nos Iohannes, Dei et apostolice sedis gracia episcopus Luthomisslensis*“ u inv. č. 28 a listiny z roku 1402. S vynechaným zájmenem „*Nos*“ se objevuje u inv. č. 33 a inzertu z roku 1405. V případě inv. č. 31 je vypuštěno i spojení „*et apostolice sedis*“. Promulgace je obdobná pouze u inv. č. 28 a 31, kdy „*notum facimus tenore presencium universis*“ v případě první listiny je u druhé rozšířeno o „*...universis presentibus et futuris*“. Koroborace vychází u všech listin, kromě inzertů v inv. č. 34, ze stejného začátku, kterým je „*In cuius rei testimonium*“. U inv. č. 33 je za substantivum „*rei*“ vloženo slovo „*evidens*“. Odlišný počátek koroborace mají inzerty z let 1402 a 1405, které začínají „*In quorum omnium*“. Datace je naprosto shodná u listin z let 1413 (inv. č. 33), 1405 (inzerováno v inv. č. 34) a 1402 (inzerováno v inv. č. 34). Skládá se z *datum*, místa, inkarnačního roku, dne a měsíce. Pouze užitím spojení „*datum et actum*“ se od nich odlišuje listina z roku 1407 (inv. č. 28). Poslední listina, inv. č. 31 z roku 1412, má dataci sestavenou z *datum*, místa, inkarnačního roku a dne podle svátku.

Z listin uložených v jiných archivech se pomocí RBMV podařilo dohledat čtyři listiny z let 1391–1401, přičemž v depozitáři svitavského okresního archivu se v originále nachází listina, resp. notářský instrument z 19. srpna 1398 (inv. č. 20, 21), jenž byl vyhotoven ve dvou exemplářích, a poté je v originále dochována listina krále Václava IV. z 1. ledna 1401 (inv. č. 24).

Vzhledem k malému souboru listin, kterému se tento článek věnuje, nebylo příliš možné sledovat nějaký kontinuální vývoj v diktátu či užívání různých druhů pečetí. Víme, že biskup Jan užíval menší pečeť (inv. č. 28) a velkou pečeť (inv. č. 33) od roku 1413.⁵⁴ Pro další bádání se nabízí v prvé řadě rozšířit získané poznatky o komparaci s ostatními Janovými listinami, včetně těch, jež byly vyhotoveny v německém jazyce, provést zevrubnou paleografickou analýzu i studium stylu biskupské kanceláře v Litomyšli za předpokladu rozšíření souboru listin.

Mgr. Petr Sedláček
Historický ústav AV ČR
Veveří 97
602 00 Brno
e-mail: 361397@mail.muni.cz

⁵⁴ PAKOSTA, O.: *Pečeti*, s. 35.